

A LENCSEPUSZTAI KELTA TEMETŐ EMBERTANI FELDOLGOZÁSA

Írta: KISZELYNÉ HANKÓ ILDIKÓ és KISZELY ISTVÁN
(MTA Régészeti Kutató Intézete, Budapest)

Bevezetés

Az időszámítás előtti 5. sz.-ban a középső Rajna és Marne folyók vidékéről egy magas kultúrájú, harcos, de összetételében nem egységes nép indult el hódító útjára Európa minden tája felé. E nép Kelet-Európa irányába több csoportban és különböző időben érkezett. Egyik csoportja a Majna—Eger—Ohře folyók irányából indult el és eljutott mai Morvaország területére. E területről 150 temetőt ismerünk, melyből 11 temető van hitelesen kiásva: Jenisuv Ujezd-Bilina 114 sír, Holubice 62 sír, Malomerice 76 sír, Krenovice 41 sír, Ponetovice 39 sír, Mistřin 26 sír, Bučovice 20 sír, Nižkovice 18 sír, Kozlany 13 sír, Slavkov 11 sír, Kobylnice 9 sír (5). Ehhez a hullámhoz tartozik az Odera környéki 24, többé-kevésbé hitelesen kiásott kelta temető. A másik hullám 400 körül érte el a Kárpát-medencét. E hullám népei a Neckar völgyén át jöttek Württemberg felől a Duna mentén kelet felé tartva, először Felső-Ausztriát, majd Alsó-Ausztriát, Burgenlandot, Szlovákiát és Pannóniát érték el. Felső-Ausztriából (Salzburg), Bajorország környékéről kb. 100 keltakori sír ismeretes; legtöbb embertani anyag Manching-Steinbichlben van. Alsó-Ausztria ismert kelta temetői (18, 19): Altenburg, Getzersdorf, Guntramsdorf, Hainburg, Hinterberg, Kuffarn, Mannersdorf, Neukirchen, Oggau, Kleinhöflein, Mörbisch, Brunn, Hornstein, Au am Leithagebirge és Haslau. Szlovákia legnagyobb kelta temetői: (1, 32) Holiare 25 sír, Dvory n. Žitavou 14 sír, Hurbanovo-Macherov Majer 13 sír, Hurbanovo-Abadomb 18 sír, Trnovec nad Vahom 37 sír, Kamenin 20 sír, Velka Maňa 100 sír. Magyarországon kelta temetők csak az utóbbi években kerültek elő. A feltárt kelta temetők közül a kölesd-lencsepusztai temető (La-Tène C ?) az első. Embertani anyaga szoros összefüggést mutat a délkelet-ausztriai kelta temetők embertani anyagával, kisebb egyezéseket mutat a szlovákiai (32) és a basaharci (eddig 99 feltárt sír) temetők embertani anyagával. (Ez utóbbi temető anyagát is a szerzők egyike dolgozza fel, anyaga még publikálatlan.) Dél-Dunától La-Tène korának vizsgálatához kulcsanyag a szentlőrinci (H—C) temető, amely a helyi lakosság etnikumának megismeréséhez fontos adatokat szolgáltat.

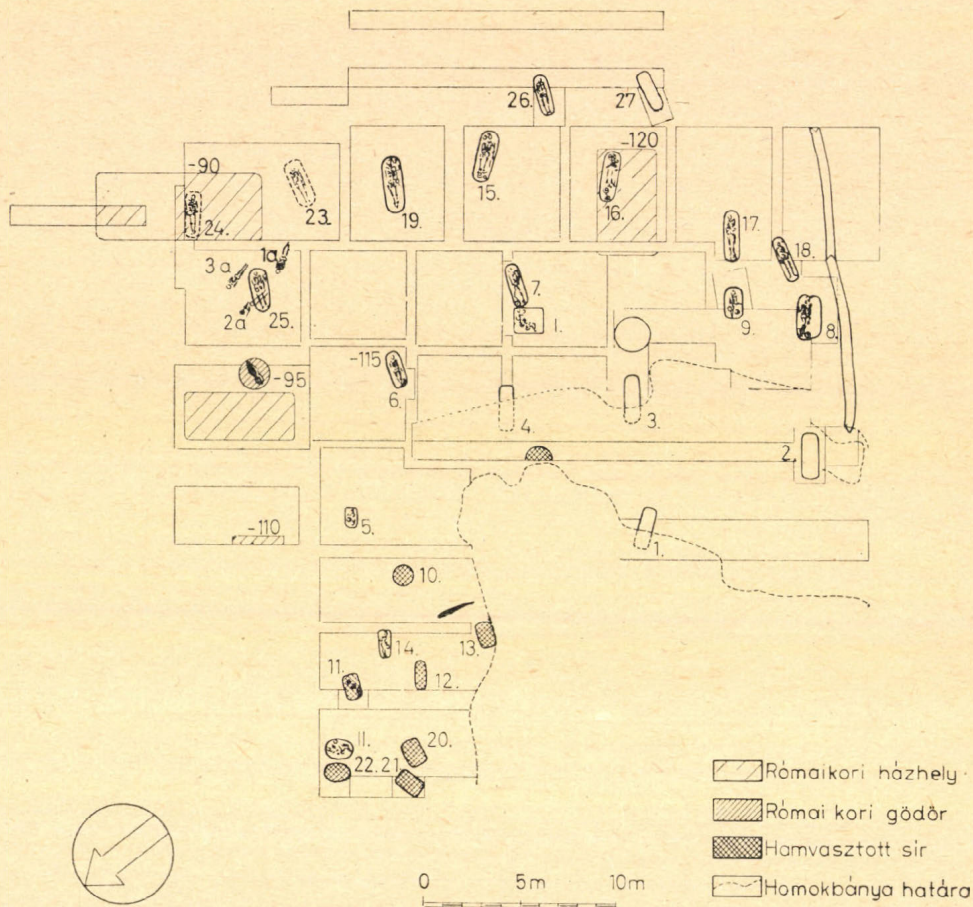
A kelta-kor közép-európai embertani anyagából VLČEK (32) szolgáltat 4 temető néhány csontvázáról antropológiai adatokat, e feldolgozáson kívül a közép-európai mintegy 1000 síros leletanyagból csak szórványleletek kerültek feldolgozásra (SCHLIZ, 25; PÖCH, 20; LEBZELTER, 10, 11; PETRI, 16 stb.). Magyarországi szórványleleteket NEMESKÉRI—DEÁK publikált (15) 1954-ben.

Ha osztályozásul elfogadjuk FILIP (5) négyes felosztását a kelta temetőknél, a lencsepusztai kelta temető a „középgazdag mellékletű női síros, földművelő lakosság” temetőjeként határozható meg.

Lencsepusztán (Tolna megye) a baromfi telep mellett az építkezésekhez homokbányának egy dombot szemeltek ki (ásatási jegyzőkönyvből). Évek hosszú során elpusztultak benne a kelta sírok. 1960-ban MÉSZÁROS GYULA, a szekszárdi múzeum igazgatója leletmentő ásatást végzett ezen a területen. 20 méteres árkot húzott, melyben 2 keltakori sírt tárt fel. 1961 tavaszán homokbányászás közben újabb keltakori sír került elő. A leletmentés első részét 1962 áprilisában, második részét júliusban végezte VÁCÓ ESZTER és BÓNA ISTVÁN. Összesen 32 sír került elő. Ebből: nyújtottvázás kelta sír: 15, égetett kelta sír: 7, későrómai: 3, zsugorított bronzkori: 2. Öt sírban nem volt embertani anyag (l. ábra). A temető bolygatatlan, a sírfoltok a homokban jól kivehetők, a csontanyag megtartása elég jó. Az antropológiai anyag 1965 májusáig a szekszárdi múzeumban volt, amikor az MTA Régészeti Kutatócsoportjához került feldolgozásra. Mechanikus tisztítás után tartósító eljárást nem végeztek a csontanyagon. Az embertani feldolgozás MARTIN R.: Lehrbuch der

Anthropologie, 1928-as kiadása alapján készült, az MTA Régészeti Kutató felvételi-lapjai segítségével.

Itt mondok köszönetet az ásató régészeknek: MÉSZÁROS GYULÁnak, VÁGÓ ESZTER-nek és BÓNA ISTVÁNNak.

1. ábra. A kölesd-lencsepusztai kelta temető térkép vázlata.
Fig. 1. The map of the Celtic cemetery in Kölesd-Lencsepuszta

Vizsgálati eredmények

Életkor és nem szerinti megoszlás

A kevés esetszám miatt az életkor és nem szerinti megoszlás csak esetleges értékű. A 15 csontvázas sír a következőképpen oszlik meg: 7 férfi, 5 női és 3 gyermek sír. Az átlagos életkor a férfiaknál 42,9 év, a nőknél 39,4 év. (A gyermekek esetében csak az 5. sír esetében nem volt eldönthető a nem.)

Az átlagos életkor 5 évvel magasabb, mint a BROTHWELL által megadott középeurópai késővaskori átlagos életkor. A gyermekek temetkezése a felnőttek között van, nem tételezhető fel külön gyermektemetkezéshely.

Taxonómiai értékelés

Típus szempontjából a lencsepusztai temető a következőképpen oszlik meg: cromagnonid-nordikus 2 férfi, nordikus 2 férfi, gracil-mediterrán-alpid 1 férfi és 4 nő; meghatározható tehát összesen: 5 férfi és 4 nő.

1. *Cromagnonid-nordikus* (18. és 25. férfisírok): Átlagos testmagasság 167,5 cm, koponyaindex: 73,88, illetve 72,02. E típus-komplexumhoz tartozó egyének megfelelnek a NEMESKÉRI—DEÁK (15) által „cromagnonid” típusúnak határozott koroncói, görbői, sávolyi, tiszauigi és csabrendeki leleteknek.

2. *Nordikus típus* (7. és 8. férfisírok): Átlagos testmagasság 175,5 cm, dolicho—hyperdolichokephalia, leptoprosopia, orthokran, akrokran. E típus képviselői igen markánsak, bizonyos „primitívtséget” viselnek magukon. Az állkapocs igen vastag, kisszögű, a tarkóvonalak erőteljesek, torus occipitalis-szerűek, oldalnézetben kampószerűen visszahajlanak mindkét esetben, a glabella kifejezett és erőteljes (1. tábla). E típus a délnyugat-szlovákiai temetőkben (32) csak elvétve fordul elő. E típust ábrázolja a Seine-et-Oise-i „szarvaslábú istenszobor torques-el” szobor. Keltákról írt embertani vizsgálatokban e típus ritkán szerepel (11, 12, 13, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 32), ókori történetíróknál pontos leírásuk annál gyakoribb. „Harcos, nagytermetű, vékony, világosszőkehajú” pontos diagnózist adó jellemzések gyakoriak. STRABON éles differenciáldiagnózist ír le Augustus és Tiberius idejében írt Geográfiájában a germánok és kelták között.

3. *Gracil-mediterrán-alpi* (brachykran) keveredésből kialakult „gracil-alpi” típus a temető legjellemzőbb típusa (2. és 3. tábla). E típust képviseli a 26. férfisír (termet 160 cm), valamint a 6., 15., 19. és 24. női sírok (átlagos termet: 152,5 cm). E típus a kelta irodalomban a legvitatottabb, de egyúttal a közép-európai keltákra a legjellemzőbb is. Különböző szerzők más-más néven említik, származtatása sem egyöntetű. NEMESKÉRI—DEÁK (15) „alpi-mediterrán” néven tárgyalja és a hódmezővásárhelyi, valamint lovasberényi leleteket sorolja e típusba. Uralkodó típus ez a basaharci kelta temetőben is. A lencsepusztai temető leggazdagabb sírjait e típusú csontvázak adják. Ezt ábrázolja a bölcskei kőemlék, a Prilly (Svájc) római művész által készített „kelta férfiszobor”, Mšceke Žehrovice-i (Csehszlovákia) herosz fejszobra és a Finthen-i (Mainz) Rosmerta szobor is.

Véleményünk szerint e típus a gracil-mediterrán típusnak alpi típusal való keveredése következtében beállt brachykephalizálódással magyarázható és „gracil-alpid” néven nevezzük. VLČEK (1) délnyugat-szlovákiai embertani leletekről írt monográfiájában „kevert alpi-mediterráni” néven említi 4. típuscsoportjában. PETRI (16) Karinthia területéről közli ugyanezt a típust „alpidinári” néven, SCHLIZ (25), PÖCH (20), LEBZELTER (11, 12, 13) az elnevezést illetően nem foglalnak állást, ugyanakkor viszont félreismerhetetlenül jellemzik és leírják. Megtévésztő e típusnál, hogy a mediterrán típusból való származtatás következtében a parietalis rész után norma lateralisban az occipitalis rész hirtelen és meredeken fut le, lekerekített és nem lapos occipitalis régióval. SCHLIZ (25) a Flein-i, Grossgartach-i, Rechtenstein-i, Escherheim-i és

I. táblázat

Koponyaméretek a lencsepusztai kelta temetőben
Table 1. Scull measurements of the Celtic cemetery in Lencsepuszta

Sírszám: Életkor:	MARTIN- féle sz.	♀	♂	♂	♂	♀	♀	♂	♂
		6. sír 60-65	7. sír 45-50	8. sír 45-50	18. sír 30-35	19. sír 25	24. sír 40-50	25. sír 45-50	26. sír 30
Legnagyobb hosszúság ...	1	150	182	198	180	157	173	193	160
Hosszúság	2	—	178	197	176	156	170	180	155
Glabella-lambda hossz ...	3	—	177	195	177	156	171	183	158
Legnagyobb szélesség ...	8	140	136	125	133	141	143	139	140
Legkisebb homlokszélesség	9	99	92	90	96	101	101	97	92
Legnagyobb „	10	113	115	96	106	107	120	115	116
Biauricularis szélesség ...	11	—	112	107	120	132	123	120	135
Legnagyobb tarkószélesség	12	—	107	123	111	112	120	126	117
Legn. csecsnyúlvány sz. ..	13	—	104	117	112	126	109	107	115
Porion-bregma magasság	20	—	107	102	112	98	100	123	104
Horizontális kerület	23	—	514	549	519	481	512	551	493
Haránt koponyaív	24	—	304	300	310	286	320	332	290
Nyírlirányú koponyaív ...	25	—	370	380	370	—	380	420	—
Mediansagitt. homlokív	26	145	120	140	130	111	120	120	125
„ falcsonti ív	27	—	120	122	118	—	112	135	121
„ tarkóív	28	—	130	118	122	—	138	165	—
„ homlokhúr	29	117	110	125	114	102	103	107	107
„ falcsonti húr	30	—	110	114	108	98	105	120	103
„ occipitalis húr ..	31	—	99	107	101	—	108	130	—
nasion-bregma szög	32/1	—	49°	—	57°	50°	—	—	60°
glabella-bregma szög	32/2	—	53°	—	56°	46°	—	—	53°
lambda-inion szög	33/1	—	96°	—	95°	91°	—	—	98°
Kalotte magasság	22a	—	88	86	94	91	97	98	97
Arckoponya hosszúság ...	40	—	102	—	—	—	—	—	—
Alsóarc magasság	42	—	119	—	—	—	—	—	—
Felsőarc szélesség	43	—	108	—	120	111	—	—	110
Orbitaszélesség	44	—	93	—	96	96	—	—	94
Arcszélesség	45	—	127	—	133	124	—	—	138
Középarcszélesség	46	—	91	—	80	100	—	—	90
Arcmagasság	47	—	125	—	116	111	—	—	103
Felsőarcmagasság	48	—	77	—	61	72	—	—	59
Orrgyök szélessége	50	23	24	—	24	25	30	—	30
Orbitaszélesség	51	—	38	—	37	38	—	—	36
Orbitamagasság	52	—	32	—	35	32	—	—	29
Orrszélesség	54	—	25	—	25	26	24	—	23
Apert. pirif. szélesség	55	—	52	—	—	53	—	—	49
Maxillo-alv. hosszúság ...	60	—	56	—	—	51	—	—	—
Maxillo-alv. szélesség ...	61	—	57	—	—	64	—	—	63
Szájpad hosszúsága	62	—	—	—	—	47	—	—	—
Szájpad szélessége	63	—	36	—	—	43	—	—	42
Condylus távolság	65	95	100	84	97	96	100	96	99
Állkapocsszélesség	66	—	96	92	99	95	92	78	98
Állkapocshosszúság	68	94	114	121	112	99	103	113	99
Állcsúcs kiállása	68/1	7	9	8	9	6	10	6	10
Állcsúcsmagasság	69	25	33	38	33	25	41	40	31
Állkapocscsúcs magassága ..	70	54	67	80	71	65	70	68	68
Legkisebb állkapocsszéless.	71/a	—	30	29	35	29	32	30	33
Állkapocsszög	79	—	123°	121°	110°	116°	122°	128°	113°
Incis. mand. szélesség	79/1	—	15	22	17	14	30	28	19

2. táblázat

Koponyaindexek a lencsepusztai kelta temetőben
Table. 2. Scull-indices of the Celtic cemetery in Lencsepuszta

	MARTIN- féle sz.	7. sír ♂ 45—50	8. sír ♂ 45—50	18. sír ♂ 50—55	19. sír ♀ 25	24. sír ♀ 40—50	25. sír ♂ 45—50	26. sír ♂ 30 éves
Hosszúság—szélesség-jelző ...	8/1	74,72	63,13	73,88	89,80	82,65	72,02	87,50
Hosszúság—magasság-jelző ...	20/1	58,79	51,01	62,22	62,42	57,80	63,73	65,00
Szélesség—magasság-jelző ...	20/8	78,67	80,80	84,21	69,50	69,93	88,49	74,28
Haránthomlok-jelző	9/10	80,00	93,75	86,60	89,71	84,16	84,34	79,31
Transversalis frontoparietalis	9/8	67,64	72,00	72,93	68,08	70,62	69,75	79,31
Sagittalis frontopar. jelző ...	27/26	100,00	87,14	90,76	100,00	93,33	112,50	96,80
Sagittalis frontalis-jelző	29/66	91,66	89,28	87,69	91,89	85,83	89,16	85,60
Morfológiai arcjelző	47/45	98,42	—	87,21	89,59	—	—	74,63
Felsőarcjelző	48/45	60,63	—	45,86	58,06	—	—	42,75
Szemüregjelző	52/51	84,21	—	94,59	84,21	—	—	80,55
Orrüregjelző	54/55	48,08	—	—	49,05	—	—	46,94
Interorbitalis-jelző	50/44	25,81	—	26,04	26,04	—	—	31,91
Szájpad-jelző	63/62	—	—	—	91,48	—	—	—
Maxillo-alveolaris-jelző	61/60	101,78	—	—	125,5	—	—	—
Areprofiliszög		87°	—	90°	83°	—	—	94°

Biblis bei Worms-i lelőhelyek e típusú koponyáiról a következőket írja: „brachykran, orthokran, akrokran, középszéles koponyaalkat. Morfológiailag jellemző e leletekre a horizontális körvonal sphaeroid jellege. A homlok magas, domború, a fejtető röviden ívelt, az orrgyök kissé nyomott, jól elhatárolt a sulcus supraglabellaris ... a szemüregek nagyok”. Hasonló LEBZELTER (13) Kupinovo-i leletekről írt meghatározása: „felülnézetben rövid, elliptikus, oldalnézetben meredek a homlok, a falesonti tájék lapos, a nyakszirt gyengén ívelt”. A brachykran elemek korai keveredését a keltakorban igazolják BAUDAIN és COON (4). A kelta őshazától távolabb eső területeken, ahol az egyes törzsek hosszabb ideig éltek és jobban keveredtek a helyi lakossággal, gyakoribbak a cromagnonid-jellegű típusok. HEDINGER jól jellemzi a keltákat, amikor hosszúfejű, világos „dolichoid”-okra (nordikus!) és sötét színkomplexiójú „rövidfejűek”-re osztja (gracil-alpid) őket. BIENKOVSKÍ a kelta szobrok tanulmányozása alapján így jellemzi e népet: „a kelták arca négy-szögletes, rövidfejűségük határozott”.

Koponyalékelés

A lencsepusztai kelta temető 26. bolygatatlan sírjában 30 év körüli férfi koponyája trepanált. A trepanáció minden valószínűség szerint ante mortem történt, de az illető vagy belehalt a trepanációba, vagy csak kevéssel élte túl. Ezt bizonyítják a trepanációs seb igen éles szélei, különösen a tabula internán. A trepanáció feltehetően terapeutikus okból történhetett (3. és 4. tábla).

A trepanációs seb nagysága (2. ábra) sagittalis irányban 60 mm, horizontálisan 47 mm. Legnagyobb része az os parietale sinistra lambdoidális szögletébe esik, keresztül halad a sutura sagittalis pars lambdoideán és a sutura

Vázcsontméretek és -jelzők
 Table 3. Skeletal-bone measurements and indices

	MARTIN-féle szám	♀ 6. sír 60-65	♂ 7. sír 45-50	♂ 8. sír 45-50
Claviculát legnagyobb hossza	1	—	—	—
kerület közép.	6	—	—	—
robosztic.-jelző	6/1	—	—	—
Humérus legnagyobb hossza	1	—	340	352
diszt. epiphy. szélesség	4	54	72	64
diaphysis max. átmérője	5	19	23	23
diaphysis min. átmérője	6	17	18	19
diaphysis trans.-jelző	6/5	89,47	78,26	82,60
hossz—kereszt-jelző	7/1	—	20,00	20,17
diaphysis ker. köz.	7	60	68	71
caput humeri max. Ø	9	—	46	49
diaphysis Ø Hrdl. sz.		4	1	4
Radius legnagyobb hossza	1	—	—	262
diaphysis transvers. Ø	4	—	27	17
diaphysis sagitt. Ø	5	—	11	13
Ulna legnagyobb hossza	1	—	—	—
diaphysis felső trans. Ø	13	15	34	17
diaphysis felső dorsov. Ø	14	11	33	14
platolenia-jelző	13/14	136,36	103,1	121,5
diaphysis km. Hrdl. sz.	—	—	5	4
Femur legnagyobb hosszúsága	1	410	490	460
diaphysis sagg. közép. Ø	6	26	30	31
diaphysis transv. közép Ø ...	7	24	23	27
index pilastericus	6/7	108,31	130,43	147,6
transv. Ø a felső harm.	9	32	36	41
sagitt. Ø a felső harm.	10	24	29	26
index platymericus	10/9	75,00	80,55	63,41
caput femoris sagg. Ø	19	43	47	49
collo-diaphysis-szög	29	137°	112°	123°
diaphysis Ø Hrdl. sz.		3	3	2
alak Manouvrier sz.		3	5	5
Tibia. Teljes hosszúság	1	—	396	390
sagitt. Ø for. nutr. m.	8a	31	33	39
trans. Ø for. nutr. m.	9a	21	24	23
index cnemicus	9a/8a	65,60	72,72	58,97
keresztmetszet Hrdlicka sz. ...		5	6	3

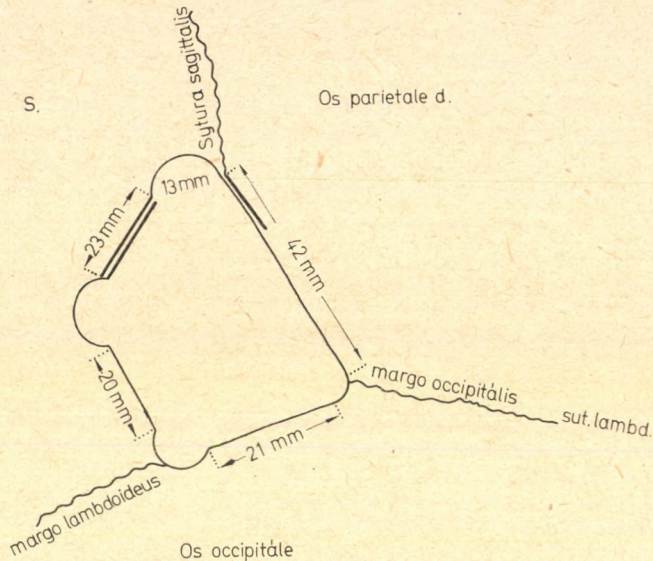
táblázat

a lencsepusztai kelta temetőben
of the Celtic cemetery in Lencsepuszta

♂ 14. sír 40-50	♀ 15. sír 60-70	♀ 17. sír	♂ 18. sír 50-55	♀ 19. sír 25	♀ 23. sír 50	♂ 25. sír 45-50
—	145	—	—	—	140	160
—	24	—	—	—	30	35
—	16,55	—	—	—	21,42	21,87
—	—	—	380	290	310	349
—	—	63	63	—	58	63
—	—	23	20	21	23	21
—	—	15	17	17	17	17
—	—	65,22	85,00	80,95	73,91	80,95
—	—	—	19,48	18,96	22,25	17,49
—	—	69	60	55	69	60
—	—	—	51	—	43	47
—	—	4	5	4	5	5
260	—	—	—	235	230	254
16	15	—	—	16	15	15
11	13	—	—	11	11	10
—	—	—	—	240	250	269
—	—	—	—	32	13	17
—	—	—	—	25	11	12
—	—	—	—	128,0	118,0	141,0
—	—	—	—	4	5	4
438	428	—	420	425	430	460
32	26	31	28	27	28	29
25	23	28	28	25	26	27
128,0	111,04	110,71	100,00	108,00	107,69	107,00
33	33	36	32	31	34	36
24	21	27	25	24	23	23
72,72	63,30	75,12	78,12	77,41	67,64	64,00
48	44	—	49	43	42	47
133°	130°	—	128°	116°	130°	122°
3	2	3	3	3	4	4
5	5	3	4	3	4	5
374	369	—	350	342	363	380
35	31	32	37	31	34	33
23	22	22	24	21	22	18
65,71	70,96	68,75	64,86	67,74	64,70	55,00
5	5	3	3	5	2	5

lambdoidea sinistra és dextra lambdoidális szakaszán, kissé benyúlik az os occipitale sarkába.

A trepanációs seb alakja szabálytalan oldalú négyszög, lekerekített szögletekkel. Legnagyobb oldala az os parietale dextra felé esik, legkisebb az os parietale sinistra felé. Az alkalmazott technika kettős; először egy körző-

2. ábra. A 26. sír férfi koponyájának trepanációs sebe (vázlat).

Fig. 2. The trepanned wound of the male skull from the 26th grave (sketch)

szerű éles szerszámmal négy 13 mm átmérőjű lyukat furtak, majd a lyukak közötti csontrészt valamilyen éles eszközzel (feltehetően pengével vagy kőélel) kimélyítéssel átvágták. Az átvágás szakaszossága jól látható a 4. táblán, az os parietale sinistra felé eső oldalon, ahol a falcsont a legjobb állapotban van.

Történeti összefüggés egyéb kelta trepanációkkal. Európában a kelta korból eddig 18 trepanált hiteles koponyát ismerünk (10). Magyarországon a lencsepusztai 26 sír az első és egyetlen keltakori sír, amelyben trepanált koponya volt található. A 18 kelta trepanáció közül 4 frontális, 4 occipitalis, 7 parietalis, 1 T-sincipitalis és 2 kérdéses. Ebből 5 férfi, 4 nő és 9 meghatározatlan nemű. A parietalis trepanációk közül 2 jobb oldali, 4 bal oldali, 1 bizonytalan. Az occipitalis trepanációk közül az os occipitale lambdoidális szegletében való trepanálás egyetlen esetben fordul csak elő (Woppenthal, Bajorország). A parietalis bal oldali trepanációk előfordulási helye: Mädelhofen (Délkelet-Bajorország), Deisswill (Berni körzet), Stössen (Hochmölseni körzet) és Schretzheim (Dillingen). A lencsepusztai trepanált koponyán a sebhely azon a helyen van, ahol a kelta kultúra virágkorában készült trepanációk vannak.

A 26. sír trepanációs nyílása körzőszerű szerszámmal készült négy helyen, technikája azonos az ausztriai Guntramsdorf-i II. sír férfikoponyá-

nak trepanációjával (23). Abban különbözik a Guntramsdorf-i trepanált koponya a lencsepusztaitól, hogy Guntramsdorfban a négy fúrt nyílás átmérője 1,9 cm, a lencsepusztai 1,3 cm-es átmérővel szemben. Guntramsdorfban a négy fúrt lyuk összeér egymással, így nem volt szükség arra, hogy a közbülső részeket külön művelettel eltávolítsák. A közbülső rész eltávolításának technikája viszont azonos a Deisswill-i trepanált koponyán végzett eljárással (23, 24). Így a lencsepusztai trepanálási technika felfogható e két technika kombinációjának, amely két eljárás időrendben néhány évtizeddel előbből ismert volt. A Guntramsdorf-i trepanált koponya érdekessége, hogy megtaláltak egy 1,5 cm átmérőjű rondellát, amelynek közepén a tabula externán befelé szűkülő lyuk volt. A lyukat nyilvánvalóan a „körző” egyik szárával vágták a végzett művelet közben. A koponyatető átfúrása után a rondellát eltávolították, a nyílást megnagyobbították, mert az ugyanott talált rondella vastagsága megegyezett a hiányzó rész vastagságával, tehát ugyanabból a koponyából származott és 4 mm-rel kisebb volt átmérőben, mint a trepanációs nyílások átmérője.

Lényegesen kisebb hasonlóságot mutat a lencsepusztai trepanációs technika a morvaországi Vicemilice-i III. férfisír (30) kaparásos technikával készült trepanációjával, továbbá a szlovákiai Žitavou-i 18. és 24. sír, valamint a Hurbanovo-Bacherov-i 6. sír (1, 29, 31, 32) ugyancsak kaparásos technikával végzett trepanációjával. A lencsepusztai kelták tehát a bajorországi és ausztriai technikát alkalmazták sajátos és egyedülálló egyesítésben.

Néhány pathológiai eset

Bár a lencsepusztai temető csontanyaga bolygatatlan állapotban került elő, a többszöri leletmentés következtében nem minden szivacsos csontállomány került feldolgozásra, ezért a pathológiai vizsgálatok csak esetlegesen kerültek elő.

Fractura: a 18. sír 35 év körüli férfi csontvázán a jobb oldali femur felső harmada in vivo törött volt. A teljes gyógyulást osteomyelitises folyamat előzte meg, majd normális kallusz képződött. Az új csontfelszín osteoporotikus. A törés lényegesen a halál előtt történt, az új csontfelszínen új izomtapadási felületek vannak. Ugyancsak a 18. sír koponyájának jobb halántékán 1 forintos nagyságú bemélyedés, begyógyult seb van. A sérülés csak a tabula externát és diploet érintette, a tabula interna érintetlen maradt. Feltételezhető, hogy mindkét fractura fiatalabb korban, esetleg egy időben történt. A koponyasebnél osteomyelitises folyamat nem mutatható ki.

A 23. sír 50 év körüli női csontváznak in vivo eltörött a jobb claviculája a mediális harmadban. Tarajos kalluszképződéssel gyógyult, deformálódott és a bal oldalhoz képest 14 mm-rel rövidült. A fractura valószínűleg fiatal korban történt, mert a két kéz egymáshoz képest erősen aszimmetrikus.

Osteoporosis generalis a 19. sír 25 év körüli női csontvázánál fordul elő, morfológiailag az egész csontállományon észlelhető. Feltűnő a fiatal korban ritka 5 carieses fog (valószínűleg Ca—P anyagcserezavar vagy egyéb avitaminózis következménye).

Crista a nyílvarrat mentén: 7. sír, 45 éves férfi. A sutura sagittalis a matus korig teljesen nyitva maradt. Crista fordul elő a 18. sírban talált 35 éves férfinál is.

Depressio obelica a 8. sír 45 éves férfikoponyáján és a 25. sír 50 év körüli férfikoponyáján.

Ossa suturaram: 18. sír 35 éves férfikoponyánál d : 1, s : 1; 19. sír 25 éves női koponyánál: d : 1; 25. sír 50 éves férfikoponyán: d : 3, s : 3.

Plagiokephalia: 25. sír 50 éves férfikoponyán.

Ossa bregmatica: 25. sír 50 év körüli férfikoponyán.

Os incae bipartitum: 9. sír 10 éves gyermekkoponyán.

Állkapocs teljes senilis atrophíája: 6. sír 65 év körüli nőnél, valamint a 15. sír 70—75 év körüli nőnél. A fogmedri resorptio teljes, jellegzetes az állkapocs kettőtörése és az állkapocsszög nagyobbodása.

F o g á l l o m á n y

A többszörös átcsoomagolás és hiányos csontállomány következtében a meglévő összes fogak száma: 138 db. A carieses fogak száma: 17, vagyis 12,3%. Diastema 13 ízben fordult elő.

A kis esetszám miatt életkoronkénti csoportosítás értelmetlen lenne. A caries-frequentia HUSZÁR—SCHRANZ és BROTHWELL i. e. 3. sz.-i közép-európai átlagának háromszorosa. Ez a magas caries-szám jellemzi a többi magyarországi kelta koponyákat, a basaharci temetőt, valamint összhangban van VLČEK (1) délnyugat-szlovákiai adataival.

Néhány megfigyelés a síroknak a temetőben való elhelyezkedése alapján

A lencsepusztai temetőben az összes nyújtottvázas sírnál a karok párhuzamosak a törzssel. A temető nagyságát, az anatómiai variációk összefüggéseit, valamint a temető embertani anyagának taxonómiai megoszlását alapul véve megállapítható, hogy a temetőt rövid ideig használták, hozzávetőlegesen 7—8 család élt Lencsepusztán 50—70 évig.

A sírok tájolása Kelet-délkelet—Nyugat-északnyugati. Bár a kelta korban a temetők tájolásánál a törzsi szokások, valamint a helyi térszíni viszonyok az irányadók, a lencsepusztai kelta temető tájolás tekintetében legközelebb áll az ausztriai és bajorországi kisebb temetők sírjainak tájolásához (Manching-Steinbichl, Altenburg, Getsersdorf, Guntramsdorf, Hainburg, Hornstein, Haslau stb.). A morvaországi temetők (Holubice, Jenisuv-Ujezd, Malomeřice stb.) általában északi tájolásúak, kivéve a keleti tájolású Bučovice-i temetőt.

Összefoglalás

A kölesd-lencsepusztai La-Tène C kori temető az első magyarországi hitelesen kiásott és embertanilag feldolgozott kelta temető. A temetőben néhány római-kori és bronzkori sír is volt, ennek a feldolgozása nem történt meg. A kelta nyújtottvázas sírok száma: 15, ezért variációs-statisztikus feldolgozása nem volt lehetséges. A temetőn belül két jellegzetes típus különböztethető meg: a férfisírok jellegzetes típusa a magastermetű nordikus típus, esetenként csekély cromagnonid beütéssel. E csontvázak robusztusak,

I. tábla. 7. sír, férfi. Nordikus típus.
Table 1. The 7th grave, male. Nordic type

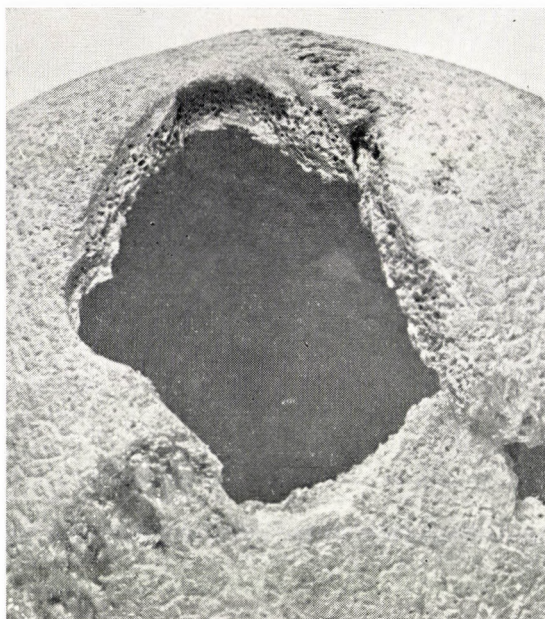
2. tábla. 19. sír, nő. Gracil-mediterrán-alpi, ún. „kelta” típus.

Table 2. The 19th grave, female. Gracile-mediterranean-alpine, so called „Celtic” type

3. tábla. 26. sír, férfi. Gracil-mediterrán-alpi típus. Nyakszírti nézetben a koponyán trepanációs seb.

Table 3. The 26th grave, male. Gracile-mediterranean-alpine type. Trepanned-wound on the skull from back-view

a

b

4. tábla. A 26. sírban talált férfi trepanációs koponyasebe.

a) a trepanációs seb teljes képe; b) kinagyított részlet az os parietale sinistra részről. A képen jól látható a „trepan”-nal fúrt két nyílás között szerszámmal való kaparás helye.

Table 4. The 26th grave, male's trepanned skull-wound.
a) the whole picture of the trepanned wound; b) an enlarged detail of the os parietale sinistra part. The place of the scraping by an instrument can be seen well between the two holes made by the „trepan”

primitív vonásokat viselnek magukon (torus, erősen fejlett glabella, vaskos állkapocs kis állkapocsszöggel). A gazdagabb, főleg női síroknál a nyugat-európai irodalomból „kelta” néven ismert gracil-alpi típus a jellegzetes, amely típus a gracil-mediterrán és alpi típus keveredéséből keletkezett. E két típus kizárólagos előfordulása valószínűsíti a lenesepusztai kelták rövid ideig való itt-tartózkodását, mivel a helyi lakossággal való keveredés nem mutatható ki.

Magyarországon első ízben Lenesepusztán került elő a 26. férfisírban trepanált koponya a kelta korból. Trepanációs technikája a dél-bajorországi (Deisswil) és ausztriai (Guntramsdorf) trepanációs technika egyesítése; kisebb hasonlóságot mutat a morvaországi és délnyugat-szlovákiai kelta trepanációkkal.

Pathológiára vonatkozó általános érvényű következtetések nem vonhatók le a kis létszámú temető csontváza alapján. Ugyanez áll a fogállományra is. A caries-frequencia háromszorosa az ebben az időben szokásos közép-európai átlagnak.

Külföldi kelta embertani anyaggal való összehasonlítás alapján megállapítható, hogy a lenesepusztai La-Tène-kori temető közelebb áll az ausztriai és bajorországi, mint a morvaországi és délnyugat-szlovákiai kelta temetők embertani anyagához.

*

(Előadva a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának 1966. szeptember 12-i szakülésén.)

IRODALOM

1. BENADIK, B.—VLČEK, E.—AMBROS, C.: Keltische Gräberfelder der Südwestslowakei. — *Archeologica Slovaca-Fontes*. Bratislava, 1957. 220. — 2. BROCA, P.: La race celtique ancienne et moderne. — *Revue d'Anthropologie*, 2. (1873) 18—28. — 3. CASPART, J.—GEYER, E.: Ein frühgeschichtliches Gräberfeld bei Pottschach. — *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien*. 51. (1931) 162—191. — 4. COON, C.: *The Races of Europe*. — New York, 1948. 187—193. — 5. FLIP, J.: Keltové ve střední Evropě. — Praha, 1956. 320. — 6. FRIZZI, E.: Ein Beitrag zur Anthropologie des „Homo alpinus tirolensis”. — *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien*. 29. (1909) 40—46. — 7. HÖFFLER, M.: Zur Somatologie der Gallo-Kelten. — *Archiv für Anthrop. Neue Folge*. 12. (1913) 54—74. — 8. HÖLDER, F.: Zusammenstellung des in Württemberg vorkommenden Schädelformen. — *Württembergischer Naturw. Jahresheft*. 1876. 90. — 9. JACOBSSHAGEN, E.: Ein eiszeitlicher Menschenfund aus Nordhessen. — *Zeitschrift f. Morph. u. Anthrop.* 46. (1955) 400—403. — 10. KÁROLYI, L.: Die vor- und frühgeschichtliche Trepanationen in Europa. — *Homo*. 14. (1964) 200—218. — 11. LEBZELTER, V.: Römische Schädel aus der Steiermark. — *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien*. 47. (1927) 39—43. — 12. LEBZELTER, V.: Rasse und Volk in Süd-Ost-Europa. — *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien*. 49. (1929) 61—126. — 13. LEBZELTER, V.: Ein Keltenschädel aus Kupinovo. — *Wiener Prachist. Zeitung*. 26. (1935) 104—105. — 14. MAZÁLEK, M.—VLČEK, E.: Trepanovaná středolánská lebka z Vicemilicna Morave. — *Pamatky Archeol. Praha*. 24. (1953) 340—346. — 15. NEMESKÉRI J.—DEÁK M.: A magyarországi kelták embertani vizsgálata. — *Biol. Közl.* 2. (1954) 133—158. — 16. PETRI, H.: Eisenzeitliche Schädeln aus Slovenien. — *Zeitschrift f. Rassenk.* 22. (1931) 252—262. — 17. PITTARD, E.: Crâne de l'âge du bronze avec trépanation incomplète provenant d'un tumulus du Canton de Neuchâtel. *Arch. Suisses. Gener.* 0. (1938) 81—84. — 18. PITTIONI, R.: La-Tène in Niederösterreich. Wien, 1930. 136. — 19. PITTIONI, R.: La-Tène-funde aus Niederösterreich. — *Wiener Prachist. Zeitung*. (1936) 73—80. — 20. PÖCH, H.: Einiges über vorgeschichtliche Schädel aus Stadt und Land Salzburg. — *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien*. 46. (1926) 255—270. — 21. RETZIUS, G.: *Crania Suetica Antiqua*. Stockholm, 1900. 280. — 22. SCHLAGINHAUFEN, O.: Skelette von Bonaduz aus dem Ausgang der La-Tène-Zeit. — *Bull. Schweiz. Ges. f. Anthrop. u. Ethnol.* 19. (1940—41) 42—69. — 23. SCHLAGINHAUFEN,

FEN, O.: Bericht über die anthropologische Untersuchungen des Früh La-Tène-Skelettes aus Grab 31 in Deisswill. — *Jahrb. Bern. Hist. Mus.* 21. (1942) 68–69. — 24. SCHLAGINHAUFEN, O.: Über ein Skelett aus der La-Tène-Zeit mit trepanierten Schädel. — In: *Festschrift für Otto Tschumi. Frauenfeld*, 97. (1948) 140. — 25. SCHLIZ, R.: Die vorgeschichtlichen Schädel-Typen der deutschen Länder in ihrer Beziehung zu den einzelnen Kulturkreisen der Urgeschichte. — *Archiv. f. Anthrop. Neue Folge*. 9. (1910) 202–251. — 26. SCHÜRER, H.: Vorgeschichtliche menschliche Funde aus Stillfried. — *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien*. 39. (1919) 247–263. — 27. SCHWARZ, R.: Trepanierte Schädel Funde aus Basel und Umgebung. — *Jahr. Schweiz. Ges. f. Urgeschichte*. 0. (1939) 144–148. — 28. TOLDT, C.: Untersuchungen über die Brachycephalie der Alpenland. — *Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien*. 30. (1910) 28–39. — 29. VLČEK, E.: Trepanace na předhistorických lebkah Krajem Lučanu Žatec. — *Pamatky Archeologické*. 15. (1949) 31–42. — 30. VLČEK, E.: Dvojite latenske trepanace z Dvorů nad Žitavou. — *Arch. Rozhl.* 21. (1956) 365–370. — 31. VLČEK, E.: Trepanovaná středolatská lebka z Vicemilic na Morave. — *Pamatky Archeologické*. 2. (1953) 339–346. — 32. VLČEK, E.: Die Kelten der Südwestslowakei im Mitteleuropäischen Rahmen. — *Anthrop. Közl.* 5. (1961) 63–68. — 33. WIMMER, F.: Vier neuentdeckte La-Tène Gräber in Guntramsdorf. — In: *PITTONI: La-Tène in Niederösterreich*. Wien, 1930. 127–136.

THE ANTHROPOLOGICAL TREATMENT OF THE CELTIC CEMETERY IN LENCSEPU SZTA

by

K. Hankó, Ildikó—Kiszely, I.

(Summary)

The cemetery in Kölesd-Lencsepuszta from the age of La-Tène C is the first authentically digged and anthropologically treated Celtic cemetery in Hungary. Some graves from the Roman and the Bronze-ages were there too, but the material of these has not been treated yet, the number of the Celtic stretched-skeletal graves is: 15, so the variation-statistical treatment was impossible. Two characteristic types can be distinguished within the cemetery: the characteristic type of the male graves in the Nordic one with tall stature and a little Cro-magnoid strain in few of the cases. These skeletons are robust, they are bearing primitive features (torus, highly developed glabella, thick mandible with small mandible-angle). The gracile-alpine type known from the West-European special literature named „Celtic” in typical of the richer and mostly female graves, this type took its origin from the interbreeding of the gracile-mediterranean type and the alpine one. The absolute occurrence of these two types makes the shortness of the Celts' stay in Lencsepuszta probable, as no interbreeding can be proved with the local population.

From the Celtic-age a trepanned skull has been found in the 26th male grave for the first time in Lencsepuszta in Hungary. Its trepanning-technique is the uniting of that from South-Bavaria (Deisswill) and Austria (Guntramsdorf); it shows less similarity to the Celtic trepanations in Moravia and South-West-Slovakia.

No conclusions with general validity can be drawn concerning about pathology on the basis of the skeletons found in the cemetery because of the small number of the graves the same is the case with the dentine too. The caries-frequency in three times higher than the usual Middle-European average of this age.

Compared to Celtic anthropological material from abroad we can state: the cemetery in Lencsepuszta from the La-Tène-age stands nearer to the Austrian and Bavarian material of Celtic cemeteries than to those of Moravia and South-West-Slovakia.

A szerzők címe: DR. KISZELYNÉ HANKÓ ILDIKÓ ÉS DR. KISZELY ISTVÁN
Budapest, I. Úri u. 49.
MTA Régészeti Kutató Intézete